НАЦЫЯНАЛЬНАЯ БІБЛІЯТЭКА БЕЛАРУСІ

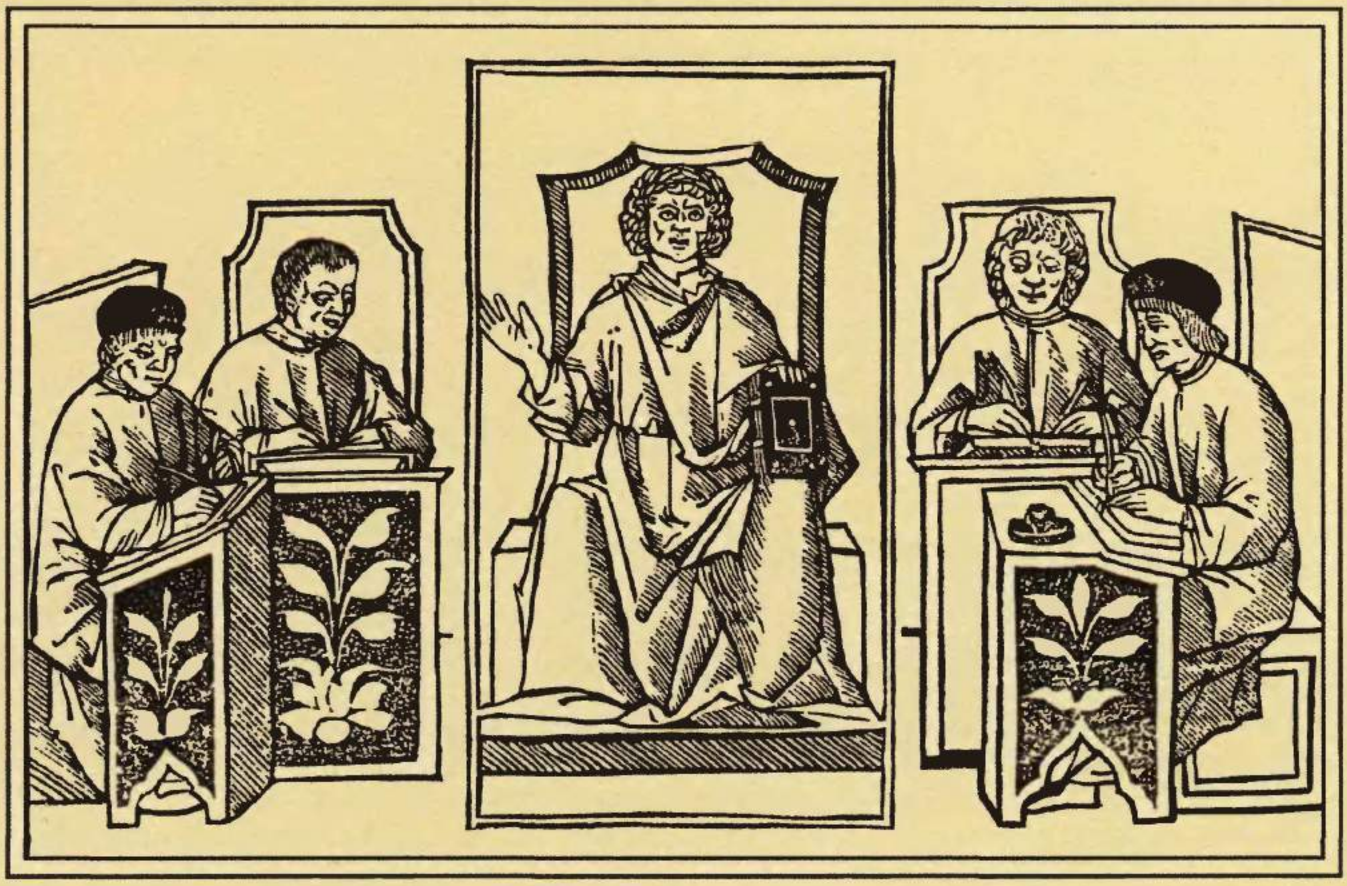

МАТЭРЫЯЛЫ

XIV МІЖНАРОДНЫХ КНІГАЗНАЎЧЫХ ЧЫТАННЯЎ,

прымеркаваных да 400-годдзя першага «Буквара»

Мінск, 26–27 красавіка 2018 г.

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ БІБЛІЯТЭКА БЕЛАРУСІ

МАТЭРЫЯЛЫ
XIV Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў, прымеркаваных да 400-годдзя першага «Буквара»

Мінск, 26–27 красавіка 2018 г.

Мінск 2018

УДК 025:004(06)+002:004(06)
ББК 78.3я431+32.97я431
М34

Складальнікі:
Т. А. С а п е г а, А. А. С у ш а

Рэдакцыйная калегія:
Р. С. М а т у л ь с к і, доктар педагагічных навук, прафесар (старшыня),
Г. Я. Г а л е н ч а н к а, доктар гістарычных навук,
Ю. А. Л а б ы н ц а ў, доктар філалагічных навук, прафесар,
А. А. С у ш а, кандыдат культуралогіі

Матэрыялы XIV Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў, прымер-
М34 каваных да 400-годдзя першага «Буквара», Мінск, 26–27 красавіка 2018 г. / Нацыянальная бібліятэка Беларусі ; [складальнікі: Т. А. Сапега, А. А. Суша]. – Мінск, 2018. – 347, [1] с.
ISBN 978-985-7039-50-0

Зборнік змяшчае матэрыялы XIV Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў, прымеркаваных да 400-годдзя першага «Буквара», якія праходзілі ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі 26–27 красавіка 2018 г. Публікуюцца даклады вядомых даследчыкаў і спецыялістаў нацыянальных і буйнейшых бібліятэк, музеяў, архіваў, навучальных і навукова-даследчых устаноў Беларусі і замежных краін, прысвечаныя гісторыі і сучаснасці нацыянальнай кніжнай культуры, развіццю асветніцкіх традыцый Беларусі.

УДК 025:004(06)+002:004(06)
ББК 78.3я431+32.97я431

ISBN 978-985-7039-50-0

© Дзяржаўная ўстанова «Нацыянальная бібліятэка Беларусі», 2018

З М Е С Т

Ад складальнікаў 8

Буквар і асветніцкія традыцыі Беларусі

Суша А.А. Юбілей адной кнігі – юбілей усёй культуры: да 400-годдзя першага «Буквара» 9
Шустова Ю.Э. Кириллические буквари XVI–XVIII вв., изданные на белорусских землях, в собрании Российской государственной библиотеки 15
Мірановіч А. Падручнікі для школ брацкіх на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага ў XVI–XVIII стст. 21
Клімаў І.П. «Наивышшая мудрость»: крыніцы і ідэі некалькіх выразаў Францыска Скарыны з прадмовы да кнігі Ёва 29
Берёзкина Н.Ю. Роль Виленского православного братства в распространении учебной литературы в XVI–XVII вв. 33
Паляшчук Н.В. «Буквар» Спірыдона Собаля: факсіміле і ўзноўлены тэкст 37
Самусік А.Ф. Вучэбна-метадычныя выданні Віленскай базыльянскай друкарні ў 1760-х – пачатку 1770-х гг. 41
Бурэнь В.В. Некаторыя аспекты культурніцка-асветніцкай дзейнасці роду Агінскіх 46
Сцебурака А.М. Вялікае Княства Літоўскае ў падручніках абата Лэнгле . . 50
Столяров Ю.Н. Первый букварь гражданского шрифта 54
Баранова А.С. Роль белорусских учебных книг в развитии науки и просвещения 57
Філімонава В.А. Старадрукаваныя падручнікі на лацінскай і польскай мовах у фондах Нацыянальнага Полацкага гісторыка-культурнага музея-запаведніка 61
Ашуева В.Я. Падручнікі ў экспазіцыі Музея беларускага кнігадрукавання 65
Кириллова Н.М. Государственные гимназии Брест-Литовска в собрании и экспозиции Брестского областного краеведческого музея 69
Дзюба Т.А. «Граматка» П. Кулиша – первый светский букварь на Надднепрянщине 72
Федоренко О.Б. Книги Дмитра Федоренка: наукові досягнення, літературний смак, педагогічний досвід 77

Навучанне грамаце і беларуская букварыстыка

Яленскі М.Г., Антановіч Н.М. З гісторыі стварэння беларускіх буквароў . . 81
Азарка В.У., Васілеўская А.С. Навучанне грамаце: гісторыя, захаваная ў словах 85
Тиринова О.И. Концептуальные основания отбора содержания и формы представления учебного материала в новом букваре 89
Буторина И.А. Воспитательный потенциал «Букваря» в процессе обучения грамоте (на примере учебного пособия «Букварь» автора О.И. Тириновой) 93
Антановіч Н.М. Асаблівасці рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу ў працэсе навучання грамаце 97
Свірыдзенка В.І. Спосабы фарміравання маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі навучэнцаў у перыяд навучання грамаце 100
Бабровіч Т.С. Слоўнік як крыніца лінгвістычнага матэрыялу (на прыкладзе будаўнічых найменняў) 105
Галуза І.У. Батанічны слоўнік в. Рымкі Язэпа Драздовіча 108
Зылевіч Д.П. Інтэрпрэтацыя пазнавальнай функцыі дзіцячай літаратуры ў сучасных беларускіх кніжных серыях 113
Макеева С.Г., Андреева Ю.Ю. Место книги в современной России 117
Мартынова Е.Н., Сидорова К.А. Буквари и азбуки Всеслава Гавриловича Горецкого 120
Макеева С.Г., Мартынова Е.Н. Красная азбука природы Ярославского края 124

Рукапісная і друкаваная кніга XVI–XVIII стст. у айчынных і замежных зборах

Богдан А.І. Рукапісныя помнікі даўняй беларускай мемуарыстыкі як гістарычныя крыніцы пра падзеі мінулага 127
Pasquale A. Litteris Russicis a se sculptisexcudit. The printer Giambattista Bodoni (1740–1830) and the Cyrillic characters 131
Скурко П.Д. «Из церкви не извести и учеников по ней не учити»: лёсы кніжных укладаў у Расіі і Рэчы Паспалітай у XVI–XVII стст. 136
Зеленский Т.В. Книги и книжники Речи Посполитой в Индексах запрещенных книг 141
Забродская В.С. Гісторыка-тэарэтычны аспект вывучэння эпіталамных твораў другой паловы XVI – першай паловы XVII ст. 145
Сыцько К.В. Кніжныя выданні ў архівах парафіяльных устаноў рымска-каталіцкага касцёла ў Беларусі 148
Бургомистренко Т.А. Редкие экземпляры старопечатных книг из типографии Кутеинского Богоявленского монастыря в составе

рукописных сборников XVII в. Института рукописи Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского 152
Дзярновіч А.І. Пераадкрыццё старажытных Прусіі і Літвы: практыка выданняў прыбалтыйска-нямецкіх хронік у раннім Новым часе (публікацыя «Chronicon Terrae Prussiae» Пятра з Дусбурга ў 1679 г.) 154
Заболотна Н.В. Два Служебника из церкви Святого Духа в Минске из фондов Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского 160
Паршанкоў А.А. Актоіх 1618 г. выдання маскоўскага друку з прыватнай калекцыі 163
Кожух Т.И. Издание Шарля Этьена в собрании музея «Замковый комплекс «Мир» 170
Демидов П.А. История виленской типографии ордена пиаров в XVIII в. 174

Беларуская кніга XIX–XX стст.

Сільнова Л.Д. Першае навуковае выданне старaславянскай граматыкі Іосефа Добраўскага ў кнігазборы К.Я. Грота 177
Лисиченок Е.А. Владельческие экземпляры изданий Я. Барщевского в Славянском фонде Библиотеки Российской академии наук 181
Ляпёшкін Я.М. Службовыя даныя губернатараў у памятных кніжках беларускіх губерняў другой паловы XIX – пачатку XX ст. 186
Кажамякін Г.В. Гісторыя, лёс і памяць выдавецтва Адольфа Маркса 188
Науменко В.Г. История бытования юридического словаря Ф.Д. Правикова из фондов Центральной научной библиотеки им. Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси 192
Гардзіенка Н.С. Друк перамешчаных асобаў: на прыкладзе канвалюту выданняў Ды-Пі Брытанскай зоны са збораў БІНіМа 196
Ліс М.М. Рукапісны зборнік “Вынаходы” з фонду Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі 200
Дзенісенка А.П. Замежныя беларускамоўныя перыядычныя выданні ў Скарынаўскай калекцыі Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі 205
Слука Н.М. Аднадзённыя выданні 1921–1939 гг. у фондах аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі 210
Жук Т.І. Часопіс «Калоссе» (1935–1939 гг.) у архіўных дакументах (па матэрыялах фонду аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі) 216

Карпова И.А., Тиханович Л.Л. «Коллекция книг с автографами» в контексте Фонда редких и ценных изданий: формирование, место в информационной среде, значение 220
Прокопенко Л.С. Книги на белорусском языке в фондах Национальной библиотеки Украины им. Ярослава Мудрого (по материалам анализа документного потока Украины 1991–2016 гг.) 225

Гістарычныя кнігазборы і развіццё бібліятэчнай справы Беларусі

Булаты П.Ю. Геаграфія паходжання друкаваных кніг у царкоўных зборах Вялікага Княства Літоўскага XVIII ст. 228
Лаўрык Ю.М. Да пытання пра бібліяграфічную рэканструкцыю Будслаўскай бернардзінскай бібліятэкі 232
Попко О.Н. Библиотека князей Витгенштейнов в имении Верки под Вильно в XIX в. 237
Мурашова І.Л. Кнігазбор Адама Станкевіча ў фондзе Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі 241
Шамак Ю.А. Кнігадрукаванне і бібліятэкі Вялікага Княства Літоўскага ў перыяд дзейнасці адукацыйнай камісіі (1773–1795) 246
Доўнар Л.І. Кнігазнаўчыя веды для бібліятэкараў ад Іаахіма Лялевеля . . .250
Герасімаў В.М. Ідэнтыфікацыя асобы першага кіраўніка Урадавай бібліятэкі ў кантэксце гісторыі беларускай дзяржаўнасці і кнігі 256
Зыгмантовіч С.В., Саітава В.І. Тэндэнцыі развіцця вучэбнай кнігі па агульным бібліяграфазнаўстве ў кантэксце падрыхтоўкі бібліятэчных спецыялістаў у Беларусі 260
Ковальчук Т.А. Функции музейных коллекций библиотек 265
Крылова С.О. К вопросу о времени и ориентации в нем библиотеки: о деятельности отдела редкой книги Гомельской областной универсальной библиотеки им. В.И. Ленина в рамках проекта «Экслибрис» 270
Рахманова Н.С. Совершенствование библиотечной работы в Азербайджане 274
Скиба И.Р. Книга или гаджет в современной социокультурной и информационной среде 278
Мамедова Р.М. Формирование электронных библиотек 282
Бабарико Д.П., Бабарико-Омельченко В.Б., Каракулько Ю.О. Интеллектуальное наследие белорусской аграрной школы XIX – середины XX в. в «Электронной коллекции трудов выдающихся ученых-аграриев» 287

Мастацкае афармленне рукапіснай і друкаванай кнігі

Нечаева Г.Г. Старопечатный орнамент. Происхождение стиля и ранние рукописные книги ветковской коллекции 292
Леонтьева С.И. Истоки формирования художественно-декоративного стиля в оформлении рукописной книги Ветки 296
Сорока-Скиба Г.И. Формирование новых типов певческих нотных книг. Нотолинейные Ирмолои как памятники белорусского и украинского искусства 301
Цітавец А.І. Асаблівасці дэкаратыўнага афармлення беларускіх кірылічных выданняў першай чвэрці XVII ст. (па фондах Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі) 306
Безмацерных Д.А. Працы віленскіх інтралігатараў першай паловы XVII ст. у мастацкім аздабленні пераплётаў актавых кніг Браслаўскага земскага суда 311
Губанава В.А. Асаблівасці пераплётаў кірылічных выданняў першай чвэрці XVII ст.: па матэрыялах фондаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі . 315
Шылай В.У. Контурныя сярэднікі на скуранай вокладцы актавай кнігі Пінскага гродскага суда сярэдзіны XVII ст. 318
Лемтюгов Д.Н. «Откровение» Филиппа Морне. «LeMystéred'Iniquité, c'est à dire, l'histoiredelaPapauté». Судьба книги в контексте истории Франции 322
Пікулік А.М. Мастацтва беларускіх вучэбных выданняў пачатку XX ст. . . 326
Дарожка М.А. Інтэрпрэтацыя твора мастацкай літаратуры ў ілюстрацыі, створанай у тэхніцы лінагравюры, на прыкладзе беларускіх мастакоў другой паловы XX ст. 330
Kościuch H., Roszczyc M. Współczesna polska książka artysrtczna: twórcy i popularyzatorzy 334

Звесткі аб аўтарах 340

ных книг из типографии Кутеинского Благовещенского монастыря. Атрибуция старопечатной части и палеографический и кодикологический анализ рукописных текстов позволят провести критический пересмотр данных предыдущих описаний и получить новые результаты.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Дианова, Т. В.** Филиграни XVII века по старопечатным книгам Украины и Литвы / сост Т. В. Дианова. – Москва : ГИМ, 1993. – 192 с.

2. **Дианова, Т. В.** Филиграни XVII–XVIII вв. Герб города Амстердама / Т. В. Дианова. – Москва : ГИМ, 1998. – 168 с.

3. **Лауцявичюс, Э. Т.** Бумага в Литве в XV–XVIII веках : атлас / Э. Т. Лауцявичюс = Laucevicius E. Paper in Lithuania in XV XVIII centuries : atlasas / E. Laucevicius ; Центральная библиотека Академии Наук Литовской ССР; Комиссия по истории естествознания и техники при Президиуме Академии Наук Литовской ССР. – Вильнюс : Минтис, 1967. – 577 с.

4. **Лебедев, А. А.** Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии / А. А. Лебедев. – Саратов : Волга, 1916. – 472 с.

5. **Мицик, Ю. А.** Велике Зерцало // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – Киев : Наук. думка, 2003. – Т. 1 : А В. – 688 с.

6. **Оршанский** Кутеинский Свято-Богоявленский мужской монастырь // Православные монастыри Беларуси / авт.-сост. С. Э. Сомов. Минск : Четыре четверти, 2003. – 200 с.

7. **Сперанский, М. Н.** Описание рукописей библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в г. Нежине / сост. М. Сперанский. – Москва, 1901. – 39 с.

The paper provides a novel brief review of rare old printed exemplars from the typography of the Kuteinsky Monastery, which are deposited among the collected books of the 17th ct. in the fonds of the Institute of Manuscript of V.I. Vernadsky National Library of Ukraine. Modern achievements of codicology, archeography, and filigranology made it possible to critically re-examine data of descriptions and thus obtain new results.

***Дзярновіч А.І.** (Мінск)*

ПЕРААДКРЫЦЦЁ СТАРАЖЫТНЫХ ПРУСІІ І ЛІТВЫ: ПРАКТЫКА ВЫДАННЯЎ ПРЫБАЛТЫЙСКА-НЯМЕЦКІХ ХРОНІК У РАННІМ НОВЫМ ЧАСЕ (ПУБЛІКАЦЫЯ «CHRONICON TERRAE PRUSSIAE» ПЯТРА З ДУСБУРГА Ў 1679 г.)[1]

Задачы гэтага артыкула – праанalізаваць крыніцазнаўчыя і археаграфічныя прынцыпы першага выдання «Chronicon Terrae Prussiae» («Хронікі зямлі Прус-

[1] Праца над тэмай стала магчымай дзякуючы праекту Еўрапейскага Саюзу MOST (Mobility Scheme for Targeted People-to-People-Contacts). Стажыроўка ва Упсальскім універсітэце (Швецыя) адбылася 18–30.09.2017.

pawet.net

кай») Пятра з Дусбурга, а таксама акрэсліць гісторыка-палітычны кантэкст падобнай эдыцыйнай практыкі.

«Хронікі зямлі Прускай» і яе аўтар

«Chronicon Terrae Prussiae» Пятра з Дусбурга – першы значны помнік гісторыяпісання Нямецкага (Тэўтонскага) ордэна ў Прусіі. Хроніка была завершана ў 1326 г. і перададзена вялікаму магістру Ордэна Вернеру фон Орзэльну (Werner von Orseln). У 1330 г. да Хронікі былі зроблены дапаўненні. Нарацыя падзей ў Хроніцы пачынаецца ад 1190 г. – ад моманту заснавання Ордэна (Ordo domus Sanctae Mariae Teutonicorum in Jerusalem) у Палестыне падчас III Крыжовай выправы. Задачай аўтара было ўпісаць гісторыю Ордэна і Прусіі ў рамкі Сусветнай гісторыі [2, s. 449–450]. Але найбольш важнымі з'яўляюцца сведчанні аўтара пра падзеі прускага перыяду гісторыі Ордэна, непасрэдным сведкам якіх ён быў у канцы XIII – першай чвэрці XIV ст. Тут важна дадаць, што новазаваяваная Прусія стала цэнтрам ордэнскай арганізацыі толькі ў 1309 г., калі рэзідэнцыя вялікага магістра была перанесена з Венецыі ў Марыенбург (Мальбарк). Даследчыкам гісторыі Вялікага Княства Літоўскага Хроніка Пятра з Дусбурга добра вядома, пачынаючы з раздела, які мае назву «Explicit bellum Prussie. Incipit bellum Lethowinorum» («Скончылася Пруская вайна. Пачынаецца Літоўская вайна») [1, с. 138; 3, p. 146]. Гэты загаловак адносіцца да 1283 г. і далей ў тэксце распавядаецца пра сутыкненне Нямецкага ордэна і ВКЛ.

Імя аўтара Хронікі было пазначана адразу ў тэксце, у «Пасланні» (Epistola), якім распачынаўся помнік, Petrus de Dusburgk, брат-святар (каплан) Нямецкага ордэна. Доўгі час Dusburgk з Хронікі атаясамліваўся з нямецкім Дуйсбургам (Duisburg) на Рэйне. Але ў 1968 г. польская даследчыца Мажэна Палякуўна абгрунтавала версію, што храніст паходзіў з нідэрландскага Дусбурга (Doesburg), які знаходзіўся на тэрыторыі Ордэнскага балея Утрэхт, дзе Нямецкі ордэн замацаваўся яшчэ на пачатку XIII ст. [7, s. 69–88]. На сёння гэтая версія пашырана сярод медыевістаў.

Тэкст Хронікі быў створаны на лацінскай мове. Выглядае, што ўсё ж ордэнскае рыцарства не мела такіх моўных кампетэнцый, каб лёгка чытаць на лаціне. І ўжо да сярэдзіны XIV ст. ордэнскі капелан Мікалай фон Ерошын пералажыў (пераклаў са сваёй апрацоўкай) «Chronicon Terrae Prussiae» на сярэдневерхненямецкую мову. Гэты помнік мае назву «Di Kronike von Pruzinlant» [4, p. 291–648].

Сучасных Пятру з Дусбурга рукапісаў Хронікі не захавалася. Да сярэдзіны XIX ст. дайшлі толькі спісы XVI–XVII стст., якія даследаваў і апісаў у сярэдзіне XIX ст. нямецкі гісторык з Кёнігсбергу Макс Полюкс Топэн (Max Pollux Toeppen; 1822–1893) [3, p. 12–16]:

1. Кёнігсберг. Каралеўская бібілятэка. Fol. 1568 (XVI ст.). Топэн адзначаў, што перапісчык не разумеў асаблівасці лаціны XIV ст., у тым ліку лігатуры.

2. Торунь. Бібліятэка магістрата. A.III. Fol. (XVII ст.). Кёнігсбергскі і Торуньскі спісы былі зробленыя паводле аднаго рукапісу, але Торуньскі спіс больш дакладна перадаваў асаблівасці арыгінала. Заключную частку гэтага спіса Топэн прапаноўваў лічыць за найбольш раннюю (Urschrift).

3. Берлін. Каралеўская бібліятэка. MS. boruss. Fol. 68 (сярэдзіна XVI ст.). Берлінскі і Кёнігсбергскі рукапісы ўзаемна дапаўняюць адзін аднога, але якасць выканання Берлінскага больш высокая.

4. Вена. Палацавая бібліятэка. № 9093 olim Hist. prof. 466 (не раней XVII ст.). Спіс не поўны. У многім супадае з Берлінскім спісам.

Апроч таго, Топэн указваў спіс, які паходзіў з замкавай царквы ў Ронебургу (Ліфляндыя). Гэтым рукапісам у 1582 г. карыстаўся Мацей Стрыйкоўскі падчас працы над сваёй Хронікай. У XIX ст. гэты спіс лічыўся страчаным.

Імя Макса Топэна важнае для «Хронікі зямлі Прускай» яшчэ таму, што менавіта ён падрыхтаваў першае навуковае выданне помніка на мове арыгінала [3, p. 5–227] і гэтае выданне не страціла сваёй каштоўнасці па сённяшні дзень и застаецца класічным [1, с. 250].

Выданне 1679 г.

Першым жа выданнем «Chronicon Terrae Prussiae» была публікацыя, ажыццёўленая ў 1679 г. у Лейпцыгу прускім гісторыкам і педагогам Крыштафам Гартнахам (Christoph Hartknoch; 1644–1687) [6]. На сёння яно стала бібліяграфічнай рэдкасцю. Адзін з вядомых экзэмпляраў захоўваецца ў Швецыі ў зборах Упсальскай універсітэцкай бібілятэкі Carolina Rediviva (Uppsala universitetsbibliotek. Carolina Rediviva Kulturarvet Nr. 1600000204008 (Bokband 1600-t. Frankrike 15).

Упсальскі асобнік мае на форзацы наклейкі XX ст.: «Upsala Univ. Bibliotek» (надрукавана); «Bokband 1600-t. Frankrike 15» (рукапісны, алоўкам; указанне месца размяшчэння кнігі). Таксама маецца наклейка XIX ст. (?): «L.L.V.2».

Авантытул выдання аздоблены гравюрнымі выявамі магістра Нямецкага ордэна і ордэнскага святара, а таксама партрэтнымі выявамі св. Адальберта апостала Прускага і першага біскупа Прусіі Хрысціяна. Тэкставая інфармацыя:

Petri de Düsburg Ordinis Teutonici Sacerdotis Chronicon Prussiae cum Anonymi cujus dam Continuatione alys que Antiquitatibus Prussicis. Christoph Hartknoch e Mss Codicibus recensuit Notisque illustravit. Francofurti et Lipsiae sumptibus Martini Hallervordi Bibliop. Königsb. A. 1679.

Унізе авантытульнай старонкі маецца ўладальніцкі запіс (аўтограф?): Stèphanus Baluzius Tutelensis.

Поўны тытул выдання выглядае наступным чынам:

Petri de Düsburg, Ordinis Teutonici Sacerdotis, Chronicon Prussiae, in quo Ordinis Teutoninici Origo, nec non Res ab ejusdem Ordinis Magistris ab An. MCCXXVI. Usque ad An. MCCCXXVI. in Prussia gestae exponuntur, cum incerti Auctorius continuation usque ad Annum MCCCCXXXV. acceserunt his praeter Notas in Dusburgensem Privilegia quaedam Prussis antiquitus concessa, item Dissertationes XIX Antiquitates Prussicas complexa Auctore et Collectore Christophoro. Passenheim Prusso. Francofurti et Lipsiae sumptibus Martini Hallervordii, Bibl. Regiom Pruss. Jenae, Typis Johannis Nisl, Anno MDCLXXIX.

Унізе тытульнай старонкі маеццца ўладальніцкі запіс (аўтограф?): «d. k.» (тонкае пяро, цёмнае чарніла)» «Stèphanus Baluzius Tutelensis» (шырокае пяро, светла-карычневае чарніла).

Кніга мае складаную ўнутраную структуру і апроч публікацыі «Chronicon Terrae Prussiae» утрымлівае даследаванні (Dissertationes) і індэксы (паказальнікі).

Структура выдання:

Фаліяцыя, пагінацыя	Змест	Ілюстрацыі
[0]	Авантытул	
[a1]	Тытул	
a2 – a3 verso	Прысвячэнне: Viris Magnificis, Nobilissimis atue Dnn. Burggrabio Regio Presidi, Praeconsulibus, et Consulibus Reipubl. Thoruniensis gravissimis, Patronisac Promotoribus meis aeternum colendis	
b(1) – b4	Praefatio ad Lectorem	
[b4v] – [c1v]	Series Magistrorum Ordinid Teutonici generalium	
[c1v] – c2v	Series Magistrorum Prussiae Provinciaium	
c2v – [c4]	Series Magistrorum Livoniac Provincialium ex Scuzio, Balthasaro Russovio, et th. Waisselio	
[c4] – [c4v]	Series Ducum et Regum Poloniae	
[c4v]	Duces Prussiae	[c4v] – 1 Карта «Prussia vetus. Auctore Casp. Hennebergero»
1–410	Chronica Terrae Prussiae	
411–452	Supplementum Chronici Prussiae. Auctoris incerti	
[I], 453–484	Privilegia quaedam Prussica notis et animaduersionibus necessariis illustrate Opera et Studio Christophoro Hartknoch	
453–462	Privilegium Culmense	
463–475	Privilegium Pruthenis a Legatio Pontifisio Anno 1249. d. 7. I d. Febr. concessum	
476–484	Diplomata quaedam de Episcopatibus Prussicis, quae Omnia continentur in Aurea Bulla Caroli IV. Imperatoris	
0	Пусты аркуш	
[1] – [31]	Index	
[1] – [4]	Index I. Exbibens Syllabum Auctorum in hocce Prussiae Chronico allegatorum, laudatorum, illustratorum	
[4] – [31]	Index II. Complectens Res Praecipuas et maxime memorabiles. Secundum Ordinem Literarum.	
1–456	Selectae Dissertationes historicae de variis rebus Prussicis. Opera et studio Christophori Hartknoch. Anno MDCLXXIX	
3–13	Dissertatio Prima. De Scriptoribus Historiae Prussicae	
14–39	Dissertatio II. De Antiquis Prussiae Popuis	
40–71	Dissertatio III. De Originibus gentium Prussicarum	
71–78	Dissertatio IV. De Habitu Corporum Prussicorum	
79–104	Dissertatio V. De Lingua Veterum Prussorum, modoque scribendi	
104–108	Appendicis loco ad Dissertationem de Lingua Veterum Prussorum adjicimus Friderici Zamelii, Consulis quondam Elbingensia ad Robertum Criquium, Virum Nobilissimus, De Galindis ac Sudinis, Carmen, In quo multa de Veteri Lingua Prussica occurrunt	
109–122	Dissertation VI. De Locis divino cultui destinatis apud Veteres Prussos	p. 108–109. Ad Dissertationem VI. [Romuva]

123–136	Dissertation VII. De Tribus Veterum Prussorum Diis majoribus, Percuno, Piccolo et Potrimpo	
136 145	Dissertation IIX. De Diis secondi et tertii Ordinis	
146 156	Dissertation IX. De Sacerdotibus Veterum Prussorum	
156–167	Dissertation X. De Cultu Deorum apud Veteres Prussos	
168–179	Dissertation XI. De Festis Veterum Prussorum diebus	p. 174–175. Ad Dissertationem XI, num. VI. [Caper = Hircus]
179–187	Dissertation XII. De Nuptiis Veterum Prussorum	
187–200	Dissertation XIII. De Funeribus Veterum Prussorum	
201–260	Dissertation XIV. De Originibus Religionis Christianiae in Prussia (+ спісы біскупаў)	
261 278	Dissertation XV. De Re Occonomica Veterum Prussorum	
279 321	Dissertation XVI. De Re nummaria Prussorum	p. 278–279. Ad Dissertat. De Re Nummaria Prussorum. Tabula exhibens numismata quadam Prussoru antiquora.
322–381	Dissertation XVII. De Jure Prussorum (p. 330 381, Дадатак, гатычным шрыфтам, каментары антыкай: Verzeichnis. Was man von den Flämischen Recht noch vor Nachricht hat	
382–394	Dissertation XVIII. De Militia Veterum Prussorum	p. 382–382. Ad Dissertationem XVIII, num. II [Fennis five Phinnis Тацыта]
		p. 386–387. Ad Dissertationem XVIII, num. VI [Паганскі сакральны трыумвірат]
394–456	Dissertation XIX. De Republica Veterum Prussorum (p. 453–456) Appendix ad Dissertationem XIX.	p. 386–387. Insignia Ordini Teutonico a Coelestino III. data. [гербы ордэнскіх саноўнікаў]
457–501	Indices Partis Posterioris Dissertationum feilicet Historicarum, De Variis Rebus Prussicis, duo quorum Prior Syllabum Auctorum, Posterior Rerum uberriman fistit farraginem Index Partis posterioris Prior, exhibens Auctores, qui vel ad confirmandum rerum et bistoriarum illius veritatem adducuntur, vel dilucidantur, notantur, commendantur (p. (457) - (460)) Index Posterior Rerum locu pletissimum seriem Ordine tradens Alphabetico (p. (460) – (501))	

Сумяшчэнне публікацыі гістарыяграфічнага помніка з дадаткамі актавых крыніц, паказальнікамі і, што найбольш нечакана, дзевятнаццаццю тэкстамі даследаванняў па розных аспектах гісторыі і духоўнай культуры старажытнай Прусіі дазваляе ацэньваць вынік працы Крыштафа Гартнаха як цалкам новы тып навуковага выдання ранняга Новага часу, якое ўжо шмат у чым адпавядае крытэрыям сучасных археаграфічных прац. Нямецкі гісторык ў сваім выданні надаў увагу не толькі гісторыі Нямецкага ордэна, але і адкрыў для чытачоў цэлую цывілізацыю старажытных прусаў. Гартнах першапачаткова базаваўся на звестках Хронікі Пятра з Дусбурга, але сістэматызаваў і пашырыў гэтыя звесткі, якія былі ім прадстаўлены ў адпаведных Dissertatio.

Асобна трэба адзначыць гравюры даследчай часткі выдання. Такіх гравюр пяць. Таксама ў выданні была змешчана карта старажытнай Прусіі, выкананая нямецкім лютэранскім пастарам і картографам Каспарам Гененбергерам (Caspar Hennenberger; 1529–1600). Самі ж гэтыя гравюры сталі класічнымі для ілюстравання этнаграфіі і паганскай рэлігіі прусаў. Адной з найбольш вядомых такіх гравюр з'яўляецца выява Рамувы – галоўнага капішча прусаў, паводле Пятра з Дусбурга. Гэтую гравюру потым узняўляў сам Гартнах у 1684 г. ужо ў новым сваім даследаванні «Alt- und neues Preussen» [5, s. 116]. У гэтых розных выданнях Гартнаха адрозніваюцца подпісы аднолькавых гравюр: у выданні 1679 г. указваецца, што ілюстрацыя адносіцца да Dissertatio VI, а ў выданні 1684 г. – да главаў V і VII. Падобная ж сітуацыя і з выявай прускага ваяра (1679 г.: Dissertatio XVIII; 1684 г.: паміж аркушамі 20 і 21). Але ў выданні 1684 г. надрукаваная гравюра з'яўляецца толькі цэнтральнай часткай ад поўнай выявы ў выданні 1679 г. Таксама выкіпіроўкай цэнтральнай групы з выдання 1679 г. (Dissertatio XVIII, num. VI) з'яўляецца гравюра з выявай прускага сакральнага тыумвірата (Патуласа / Патоласа, Пяркунаса, Патрымпаса) у выданні 1684 г. (арк. 22).

Публікацыя «Chronicon Terrae Prussiae» 1679 г. мае крыніцазнаўчую каштоўнасць яшчэ таму, што, як высветліў Топэн, Крыштаф Гартнах узяў за аснову свайго выдання Кёнгісбергскі рукапіс Хронікі, які да другой паловы XIX ст. быў ужо страчаны. Мінусам жа падобнай сітуацыі, на думку Топэна, была немагчымасць крытычнай праверкі публікацыі паводле рукапісу [3, p. 16–17; 1, с. 250].

Заканчваючы кароткі аналіз выданна «Chronicon Terrae Prussiae» 1679 г., трэба зноў вярнуцца да авантытула і тытула выдання і прыгадаць уладальніцкі запіс. «Stèphanus Baluzius Tutelensis» – гэта лацінізаваная форма імя французскага езуіта, гістарыёграфа і кніжніка Étienne Baluze (1630–1718). Гэтыя абставіны робяць зразумелым, чаму ў бібліятэцы Упсальскага ўніверсітэта гэтае выданне патрапіла ў разрад французскіх (Frankrike). Эцьен Балюз праславіўся сваімі працамі па гісторыі Францыі і кананічнага сярэднявечнага права. Той факт, што выданне Хронікі Пятра з Дусбурга знаходзілася ў бібліятэцы французскага навукоўца, сведчыць, што гэтае выданне выклікала зацікаўленую ўвагу кампетэнтнай чытацкай публікі апошняй чвэрці XVII ст.

ЛІТАРАТУРА

1. **Петр** из Дусбурга. Хроника земли Прусской / пер., статья, примеч., библиограф. В. И. Матузовой. – Москва : Ладомир, 1997. – 384 с.

2. **Boockmann, H.** Die Geschichtsschreibung des Deutschen Ordens. Gattungsfragen und «Gebrauchssituationen» / Hartmut Boockmann // Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im späten Mittelalter (Vorträge und Forschungen, Band 31). – Stuttgart : Jan Thorbecke Verlag, 1987. – S. 447–469.

3. **Chronicon** terrae Prussiae von Peter von Dusburg / Hrsg. M. Toeppen // Scriptores Rerum Prussicarum. – Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1861. – Bd. I. – P. 5–227.

4. **Di Kronike** von Pruzinlant des Nicolaus von Jeroschin // Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der preußischen Vorzeit / Ernst Strehlke. – Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1861. – Bd. I. – S. 291–648.

5. **Hartknoch, Ch.** Alt- und Neues Preussen : oder Preussischer Historien zwey Theile, in derer erstem von desz Landes vorjähriger Gelegenheit und Nahmen... In dem andern aber von desz Teutschen Ordens Ursprung, desselben, wie auch der nachfolgenden Herschafft... mit sonderbahren Fleisz zusammen getragen / Ch. Hartknoch. – Frankfurt und Leipzig : M. Hallervorden, 1684. – 668 p.

6. **Petri** de Düsburg Ordinis Teutonici Sacerdotis Chronicon Prussiae cum Anonymi cujus dam Continuatione alys que Antiquitatibus Prussicis. Christoph Hartknoch e Mss Codicibus recensuit Notisque illustravit. – Francofurti et Lipsiae sumptibus Martini Hallervordi Bibliop. Königsb. A. 1679. – (28), 483, (1), (31), 456, (45) p.

7. **Pollakówna, M.** Kronika Piotra z Dusburga / Marzena Pollakówna. – Wrocław : Zaklad Narodowy im. Ossolińskich, 1968. – 229 s.

In 1679 a Prussian historian and teacher Christoph Hartknoch had published "Chronicon Terrae Prussiae" by Peter of Dusburg. This publication can be evaluated as a new type of scientific publications of the early Modern era. The copy, which is stored in the library of Uppsala University (Carolina Rediviva), has the owner's record of the French theologian and historian Étienne Baluze.

***Заболотна Наталия** (Киев)*

ДВА СЛУЖЕБНИКА ИЗ ЦЕРКВИ СВЯТОГО ДУХА В МИНСКЕ ИЗ ФОНДОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ ИМЕНИ В.И. ВЕРНАДСКОГО

Плановая работа по исследованию кириллических старопечатных книг в Национальной библиотеке Украины имени В.И. Вернадского (НБУВ) не в последнюю очередь предполагает поэкземплярное описание их для печатных каталогов. Именно в ходе составления каталогов (почаевских кириллических изданий, рукопись которого завершена, и уневских старопечатных книг, работа над которым ведется) и было обнаружено два Служебника, изданные украинскими типографиями при греко-католических обителях и имеющие провениенции церкви Святого Духа в Минске.

Актуализация сведений об этих экземплярах может дополнить картину миграции старопечатных книг со времени их выпуска и до начала XX в.